

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	14.11.2019
Received / Makale Geliş	30.08.2019	Published / Yayınlanma	17.11.2019

ARAP DİLİNDEKİ İSİM CÜMLELERİNDE ÖZNEİNİN İFADE YÖNTEMLERİ THE WAYS OF SUBJECT EXPRESSIONS OF THE NOMINATIVE SENTENCES IN ARAB LANGUAGE

Dr. Öğretim Üyesi Coşgun ZEKİ

Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kars / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0003-4879-7875

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1538>

Reference: Zaki, C. (2019). The Ways of Subject Expressions of the Nominative Sentences in Arab Language. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(44), 3421-3431.

ÖZET

Arapçada ismi cümlelerde öznenin ifade yöntemleri önemli konulardan biridir. Bu makalede esas hedef ilk önce cümle anlayışına Azerice ve Arapça yönünden bakmak ve ortaya çıkan farklılıkları genelleştirmekten ibarettir. Aynı zamanda Arapçada ismi cümlelerde öznenin ifade yöntemleri araştırılacaktır. Araştırmada klasik Arapçada ismi cümle anlayışına yer verilmiş, fiili cümle ile mukayeseler yapılarak cümle yapıları şerhedilmiştir. Arapçada ismi cümlelerin esas öğeleri mübteda ve yüklem ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Makalede mübtedada özel isimlerden oluşan ismi cümlelere yer verilmiş, örnekler vasıtasıyla bu tip cümleler öğrenilmiştir. İsmi cümlelerde mübteda ve yüklem arasında olan uyum, öznenin çok zaman önde gelişi, yüklem bazı kurallar ışığında öne geçme bilmesine göz atılmıştır. Makalede öznenin zamirler vasıtasıyla ifadesinin Arapçada geniş yer tuttuğu vurgulanmıştır. Tüm bunlar örneklerle açıklığa kavuşturulmuş, söz birleşmeleri ile cümleler arasındaki farklar gösterilmiş ismi cümlelerin söz birleşmelerine, söz birleşmelerinin ise ismi cümlelere kolay metotlarla dönüştürülmesi yolları açıklanmıştır.

Makalede öznenin yalnızca kelimelerle değil, söz birleşmeleri ile ifade oluna bilmesine de dikkat edilmiş, bir sıra Arap gramer okullarının farklı düşünceleri tahlil olunmuştur. Makalede Arap dilinin kendi ana dili üzerinden öğrenmenin de bazı faydalı yönleri olduğuna değinilmiştir. Öznenin mastarlarla ifadesinin mümkün olması kaydedildikten sonra Azerice ile karşılıklı şekilde yapılan araştırmada aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır:

Azericede fiili yüklemli ihbari cümlelerde sözün genel anlamında zaman tasavvuru olur, ancak ismi cümlelerde zaman tasavvuru olmaz. Arapçada da zaman sadece fiile has bir özellik olduğundan ve fiil özgür bir şekilde hem cinsi, hem zamanı, hem şahsı, hem sayını ifade ettiğinden bu dilde fiille birlikte şahıs zamirini ayrıca kullanmaya ihtiyaç kalmaz.

Azericede cümlelerin çeşidi yüklem ifadesine dayanmaktadır. Eğer yüklem adlarla- isim, sıfat, sayı ve s ifade edilmişse cümle isim cümlesi, fiille ifade edilmişse fiil cümlesi olacaktır. Fakat Arapçada cümlelerin hangi kelime türü ile başlanması esas alınır. Başlama perensipine dayanarak isimle başlayan cümleler isim, fiille başlayan cümleler fiili cümleler adını alır. Azerice mübteda cümlelerin başında, ortasında, sonunda gelebileceği halde, Arapçada bazı istisnaları çıkarsak özne cümlelerin başında gelecektir.

Arapçada öznenin ifade yöntemlerinin çeşitli oluşu dikkat çeken amillerdendir. Arapçada belirlilik ve belirsizlik dil olayının geniş yayılması bize bir sıra ipuçları verecektir. Şöyle ki, her iki tarafın yalnız belirli ve ya yalnız belirsiz olması onu söz birleşmesine çevirmek için yeterli olacaktır.

Esas dikkati çeken noktalardan birisi öznenin yüklemden sonra gelmesi ve bu zaman bu yer değişiminin cümleye vardır, mevcuttur anlamlarını kazandırmasıdır. Arapçada yüklem ifadesinin de mübteda gibi çok yönlü olduğuna dikkat etmek bu zaman yüklemelerin yalnız ismi yüklem olduğunu göreceğiz. Çünkü var olmak, mevcudiyet isimle bağlı bir anlayıştır.

Arapçada enne bağlaçlı cümleler Azericede çoğu zaman özne ve nesne yapıları mürekkep cümleler şeklinde verilir. Bu “enne” yapıları cümleleri Azericenin imkânları ile sade cümle şeklinde vermek mümkündür. Bu tür cümle yapılarını değiştirmek de makalemizde yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Arapça, isim cümlesi, özne, yöntem, sözdizimi

ABSTRACT

One of the main aspects that attract attention in Arabic grammar is the ways of subject expressions of the nominative sentences. The main purpose of the article is, first of all, to give the definition of subject in Azerbaijan and Arabic languages, generalize the distinctive features and differences and analyze the ways of subject expressions of the nominative sentences in Arab language. The ways of subject expressions of the nominative sentences in Arabic language are also analyzed in the article.

The information about the main members of the nominal sentences, the definitions of the subject and predicate in Arab grammar were given, then the ways of subject expressions of nominal sentences were analyzed. The concept of nominal sentence in arabic traditional grammar, the sentence structure of nominal sentences in comparison with the verbal sentences were also explained in the investigation. The nominal sentences with a subject expressed by personal nouns and those types of sentences were analyzed with the help of examples. Coordination between the subject and predicate in nominal sentences, the place of the subject which is often used first and also the grammar rules which give the opportunity to the predicate to be used at the beginning of the sentence were also analyzed in the article. In addition the nominal sentences with the subject expressed by common nouns were analyzed, the concepts of certainty and uncertainty in nominal sentences were also considered.

It was found that the subject in Arabic language is often expressed by pronouns, so the ways of subject expressions by demonstrative, personal, relative pronouns were shown. Those ways were shown with the help of examples, the difference between the noun phrases and nominative sentences were shown, the easy ways of transformation of noun phrases into nominative sentences as well as the transformation of nominative sentences into noun phrases were also demonstrated.

The article reveals that the subject can be expressed not only by words, but also by word combinations, different attitude to this problem in Arabic linguistics was revealed. It is stated that analyses of nominative sentences in Arabic language should be based on the grammar of the native language. It is also shown that the subject could be also expressed by infinitive phrases. The analysis carried out in comparison with the Azerbaijani language makes it possible to come to the following conclusions:

In Azerbaijan language declarative sentences with the predicate expressed by a verb often reflect time, but there is no expression of time in declarative sentences with the predicate expressed by a noun. In Arab language the meaning of time belongs only to the verb. But it should be noted than the capacity of the verb in Arab language is wider. The verb in Arab language can express time, quality, sex, person. That's why there is no need to use the personal pronoun.

According to the ways of predicate expressions in Azerbaijan language it is possible to distinguish types of sentences. If the predicate is expressed by a name (noun, adjective, etc.) the sentence is called nominative, if it is expressed by a verb it is accepted as the predicative sentence. But in Arabic language it depends on the word standing at the beginning of the sentence. According to that principle if the sentence begins with the noun it is analyzed as a nominal sentence, if it starts with a verb, it is accepted as predicative sentence. In Azerbaijan language the subject can be used at the beginning, in the centre or at the end of the sentence. But in Arabic language the subject is normally used only at the beginning of the sentence (if we do not take into account a few exceptions). To the opinion of Arabic linguists the meaning of the word is "to begin". So it is more advisable to use the subject at the beginning of the sentence. But in Azerbaijan language the message given by a sentence is taken into account. If there is a movement in that message, the sentence is accepted as predicative sentence. As for example: the verb "darabə" – "vurdu". This verb can be accepted as the sentence "He hit". The verb has already informed us that a man is alone and he hit somebody. But a personal pronoun was hidden inside the verb. In the sentence "Əhməd Muradı vurdu." it begins with the noun, so it is called a nominative sentence. But the predicate of the sentence could also be analyzed separately as a predicative sentence.

There are different ways of subject expressions in Arabic language. The subject in nominative sentences is definite, but the predicate in those sentences is indefinite. It should be noted that in Arab language definite and indefinite grammar categories are widespread. So if both sides of the sentence are only in definite or indefinite category so the sentence could be easily changed into the word phrase.

One of the main problems in Arab language is the structure of the sentence. The subject in the sentence is used before the predicate. In case of inversion the words "vardır", "mövcuddur" are used. In Arabic language the predicate also has different ways of expression. As for example nominal predicates, etc. Because being and existence are the concepts related to the noun. The noun can talk about itself, its existence. It is one of the most distinguished differences between a noun and a verb. As for example: the noun "a book" includes much more information than any other verb.

Complex sentences with the preposition "enne" in Arab language are often expressed by complex sentences with subjective and objective subordinate clauses in Azerbaijan language. So it is possible to translate them with the help of simple phrases and sentences. The opportunities of the Azerbaijani language give the possibility to melt the preposition inside the sentence, and translate it not in a complex but a simple way.

Key words: Arabic, nominative sentences, subject, metod, syntax

1. GİRİŞ

Ərəb dili flektiv – kökdən törəyən dillər ailəsinə mənsubdur. Hər bir qrammatik forma çox zaman üç, bəzən də dörd samitdən ibarət olan kökə istinad edir. Bu kökdən daxili dəyişmə yolu ilə müxtəlif sözlər törəməkdədir ki, bu da dilə çox böyük zənginlik verməkdə, onu dünyanın ən köklü, estetik dillərindən birinə çevirməkdədir (Məmmədov, 2014: 13). Hansı dil olursa olsun, o dildə yazıb oxuyarkən ilk öncə gözəl düşünmək, sonra qələmə almaq, sonra bir daha incələmək və nəhayət qarşılaşdığın səhvləri düzəltmək gərəklidir (Yıldız və Ceviz, 2008: 9).

İslam dininin meydana gəlməsindən sonra Əbul Əsvəd əd-Duali, Xəlil ibn Əhməd, Sibəvəyhi, Əl-Mübərrəd, Zəməxşəri, Zəccaci və başqa bir çox qrammatiklər bu dilin şəkillənməsi və inkişafı üçün gəcə-gündüz çalışaraq çox böyük işlər gördülər. Elmi mübahisələrlə təkmilləşən qrammatika məktəbləri ərəb dilinin qayda-qanunlarını sistemləşdirdi (Фролов, 2006: 19). Və nəticədə ərəb dilində, əsasən, iki cür cümlə çeşidi olduğu qənaəti sabitləşdi.

Ərəb dilində ismi xəbərli və feili xəbərli cümlə olaraq ayrılan bu sintaktik vahidlər öz təməl ünsürləri ilə Azərbaycan dili sintaksisindən çox fərqlənir. Belə ki, Azərbaycan dilində ismi xəbərli nəqli cümlələrdə xəbər adlarla, məsdər, feili sifət və zərflərlə, ismi söz birləşmələri ilə ifadə olunur, feili xəbərli cümlələrin xəbəri isə daha çox feilin xəbər forması ilə ifadə olunur (Kazımov, 2007: 89) və belə cümlələr Azərbaycan dilinin bütün dövrlərinə aid abidələrin dilində fəal olmuşdur (Qulusoy, 2019: 43). Bundan fərqli olaraq, ərəb dilində cümlələrin hansı söz ilə başlaması önəm daşıyır. Bu dildə isimlə başlayan cümlələr ismi, feillə başlayan cümlələr isə feili cümlələr olaraq qəbul edilmişdir (Bulut, 2017: 23-37). İsim anlayışının özü də ərəb dilində geniş mənə çalarlarını ehtiva edən bir kəlimədir. “İsimlər insan, heyvan, bitki və ya cansız varlıqlara aid olan, içində zaman və hərəkət ehtiva etməyən kəlimələr olaraq hərfi-cərlər (ön qoşmalar), “təmərbutə”, müəyyənlik artıqlı olan ‘’əl’’, qəyri-müəyyənlik əlaməti olan “tənvin” qəbul etmələri, önlərinə nida hərflərinin gəlməsi ilə feillərdən fərqlənirlər. İsim eyni zamanda özündən bəhs etdirən bir kəlimədir.” (Akbaş, 2017: 27). Bir feildən fərqli olaraq, bir isim haqqında saatlarca danışmaq mümkündür. Türk dilləri ailəsində əvəzlik, say, sifət, zərf ayrı-ayrı qruplar təşkil etdiyi halda, ərəb dilində bu qrammatik katəqoriyaların hamısı ad qruplu sözlər olaraq “isim” adı altında birləşdirilmişdir. Və bu da kəliməni sadəcə üç qismə ayırmaqla nəticələnmişdir: isim, feil və ədat. Ərəb dilində bu məntiqin davamı olaraq, cümlələrin iki əsas qola ayrılmasında da cümlənin başladığı kəlimənin növünə diqqət edilmişdir. Ancaq yuxarıda qəyd etdiyimiz kimi, türk dillərində bu keçərli deyildir. Ərəb dilini öz ana dili üzərindən müqayisəli şəkildə öyrənən məktəblər bu məsələni diqqətdə saxlamalıdır. Azərbaycanlı şərqşünas, ərəb dili məktəbinin banilərindən biri, professor Ələsgər Məmmədov ismi cümlə mövzusunun araşdırarkən ümumi dil prinsiplərindən hərəkət edərək məhz xəbəri ad qruplu bir söz və ya söz birləşməsi ilə ifadə edilən cümlələri ismi cümlə olaraq dəyərləndirmişdir. Xəbərin çox zaman mübtədadan sonra gəlməsi və onunla cins və kəmiyyət baxımından uzlaşması, mübtədanın müəyyənlikdə, xəbərin isə qəyri-müəyyənlikdə olması və bu dildə ismi xəbəri mübtədəyə bağlayan xüsusi bir xəbər şəkilcisinin olmaması bir çox dil məktəblərinin qəbul etdiyi ortaq bir görüşdür (Məmmədov, 2014: 39). Xüsusi ilə ərəb dilini öz ana dillərinin işığında öyrənməyə və öyrətməyə çalışan məktəblər bu prinsiplər əsasında hərəkət etmişlər. Klassik ərəb dili məktəblərində cümlənin növünün təyin edilməsində o cümlənin başladığı ünsür əsas yer tutur ki, ərəb dilini öz ana dili qaydaları üzərindən öyrənməyə çalışdıqda xüsusi ilə cümlə şəkillərində müxtəlifliyin ortaya çıxacağı şübhəsizdir. Burada əsas fərqlilik cümlələri dəyərləndirərkən xəbərin ifadəsi prinsipi əsas alındığından dolayı ortaya çıxmaqdadır. Məsələn:

ذهب احمد الى الجامعة	və ya	احمد ذهب الى الجامعة
----------------------	-------	----------------------

“Əhməd universitetə getdi”. Bu cümləni xəbərin ifadəsi yönündən dəyərləndirən məktəblər, təbii ki, feili cümlə olaraq incələmişlər. Çünki cümlənin xəbəri ذهب (zəhəbə) getdi feili ilə ifadə edilmişdir. Ərəb dilində isə cümlənin hansı kəlimə ilə başladığı önəmli olduğundan örnək verilən cümlə əgər Əhməd kəliməsi ilə başlayarsa ismi cümlə, zəhəbə kəliməsi ilə başlayarsa, feili cümlə olaraq qiymətləndirilməlidir. Təbii ki, ərəb dilində cümləni başlanğıc prinsipinə görə dəyərləndirmənin də özünəməxsus səbəbləri vardır. Bu dildə ilk öncə, cümlənin baş üzvlərini dəyərləndirdikdə bunlar ismi cümlədə mübtədə və xəbər, feili cümlədə isə feil və fail olaraq qarşımıza çıxmaqdadır. Ərəb dilində fail feili cümlənin, mübtədə isə ismi cümlənin əsas üzvü olaraq yer alır. Feili cümlələrdə klassik ərəb məktəblərinə görə, mübtədə olmaz və bu məntiqin davamı olaraq feili cümlədə fail feilin önünə keçə bilməz. Əgər keçərsə, mübtədəyə çevrilər. Ərəb dilçilərinin bu görüşlərində öz dil məntiqləri vardır. Mübtədə kəliməsinin kökünə nəzər saldıığımızda /bədə’ə/ başlamaq feili ilə qarşılaşırıq. Mübtədə sözü bu kökdən törəyərək başlanılan deməkdir. İsmi cümlələrdə ad qruplu olub müəyyən bir anlam ifadə ədə, cümləyə başlayan hər hansı bir kəlimə mübtədədir. Ancaq bu o demək deyildir ki, mübtədə sadəcə başda olacaqdır. Ərəb dilində mübtədanın xəbərdən sonra gəlmə hadisəsi də yayılmışdır. Xüsusilə, əşyanın haradasa mövcudluğu haqqında bilgi verilmək istədikdə bu zaman mübtədə xəbərlə yerini dəyişərək ondan sonra gələ bilər. Bu zaman mübtədanın çox zaman qəyri-müəyyənlikdə olması diqqətdən qaçmamalıdır. Məsələn:

Evin önündə bir kitabxana vardır. أمام البيت مكتبة	Şəhərdə məscidlər vardır. بالمدينة مساجد
---	---

Gördüyümüz kimi, bu zaman cümlələrə bir *vardır* anlamı əlavə edilmişdir. Mübtədasında özünə qayıdan bir əvəzliyi mövcud olan xəbərlər də ismi cümlələrdə önə keçmək haqqına malikdir. Bu zaman yenə də mübtədə xəbərdən sonra gəlir (İşler ve Yıldız, 2008: 59).

Maşında sahibi vardır. في السيارة صاحبها	Siqaret çəkmənin zərərləri vardır. للاتدخين اضراره
---	---

Ancaq bu hallarda da önə keçən xəbərin ad qruplu söz olması diqqəti çəkən amildir. Xəbəri ad qruplu kəilmələrdən ibarət olan cümlələri məhz ismi cümlələr olaraq adlandıran məktəblərin də dayandığı əsas budur. Onlara görə əsas tərəflərdən birinin – xəbərin feillə ifadəsi cümlənin şəklini dəyişdirmək gücündədir və onu feili cümlə olaraq adlandırmaya əsas verir. Çünki cümlənin əsas ruhu onun xəbərində gizlidir.

İsmi cümlələrdə xəbərlər əksər zaman mübtədadan sonra gələrək onunla cins və sayı baxımından uzlaşırlar. Ancaq, bu uzlaşma xüsusilə xəbər müştəq (düzəltmə) isimlərdən meydana çıxarsa gərçəkləşir. Əgər xəbər düzəltmə deyil, camid bir isim olarsa, bu zaman tam uzlaşma gerçəkləşməyə də bilər (Bulut, Özdemir ve Kaçar, 2016: 24).

Cümlə iki növdür. الجملة نوعان	Alimlər ümmətin çırağıdır. العلماء سراج الأمة
-----------------------------------	--

Mübtədanın müəyyənlikdə, xəbərin isə qeyri-müəyyənlikdə olması ərəb dilində qəbul görmüş dil qanunlarındanır. Unutmamalıyıq ki, ərəb dilində xəbəri mübtədəyə bağlayan xüsusi bir xəbər şəkilçisi yoxdur. Mübtədanın müəyyənlikdə, xəbərin qeyri-müəyyənlikdə olması bu funksiyayı yerinə yetirir. Bundan başqa, ismi cümlələrdə xəbərlik məqsədi ilə ön qoşmalardan, şəxs əvəzlilərinin üçüncü şəxsindən (*hüvə, hiyə, hum, humnə və humə*) və "vardır" mənasını verən bir sıra sözlərdən də istifadə edilir (Məmmədov vb., 1964: 283).

Orada zəngin bir kitabxana vardır. هناك مكتبة غنية	Otaq genişdir. الغرفة هي واسعة.
---	------------------------------------

Bizim müxtəlif kitablarımız vardır.	لدينا كتب مختلفة
-------------------------------------	------------------

Bütün hallarda xəbər mübtədəyə istinad edilərək bir hökmü ortaya qoyur. İstinad edilən xəbər ərəb qrammatikasında *müsnəd*, xəbəri istinad etdiyimiz kəlimə olan mübtədə isə *müsnəd-iləyh* terminləri ilə adlandırılır. Əslində, feili cümlələrdə də feil failə istinad edilərək eyni vəzifəni icra edir. İstinad cümlənin növünə baxmadan istər ismi, istərsə də feili cümlə olsun, əsas təməldir və hər iki cümlə növündə müsnəd-ileyhlərin dəqiq, rəngli, müxtəlif şəkillərdə ifadə edilmələri ərəb dilində tez-tez rast gəlinən hallardandır (Mustafa-Əl-Qəlayani, :2005 23).

İsmi cümlələrdə də mübtədə güclü tərəf olduğu üçün xəbər ona istinad edir və cümləyə başlayan kəliməni tamamlayır, oxuyucuya cümlənin mühtəvası və məqsədi haqqında tam bir təsəvvür verir (Əs-Suyuti, 1988: 23).

İsmi cümlədə mübtədə və xəbərin idarə məsələsində kufəllilərin bələ bir mövqeyi vardır: "Onlar bələ hesab edirlər ki, bu qəbildən olan cümlələrdə mübtədə və xəbər qarşılıqlı surətdə bir-birlərini idarə edir. Çünki mübtədanın mütləq xəbəri, xəbərin isə mübtədası olmalıdır. Əgər bələ olmasa bitmiş bir fikir ifadə edən cümlə təşəkkül tapa bilməz. Deməli, onlardan birinin varlığı digərinin varlığını tələb edir. Məhz buna görə mübtədə və xəbərin idarəsi qarşılıqlı olur." (Məmmədəliyev, 1985: 138).

İsmi cümlələrdə cümlənin baş üzvü, müsnəd-ileyh olan mübtədanın müxtəlif şəkillərdə ifadə edilməsi çox zəngin ifadə çalarları, vasitələri olan bu dildə də mövcuddur. Belə ki, mübtədası xüsusi isimlərdən ibarət olan ismi cümlələr ərəb dilində geniş yer tutur:

Məhəmməd bir pəyəgəmbərdir. محمد نبي	Zeynəb çalışqandır. زينب مجتهدة
İzmir gözəl bir şəhərdir. ازمير مدينة جميلة	.Türkiyə güclü bir cümhuriyyətdir تركيا جمهورية قوية

Cümlələrə baxdığımızda qarşımıza sadə ismi cümlələr çıxmaqdadır. Mübtədaları *Məhəmməd*, *Zeynəb*, *İzmir* kimi xüsusi isimlərdən ibarət olan, leksik baxımdan müəyyən olduqları üçün *əl-* müəyyənlilik artıqlına ehtiyac duymayan bu kəlimələrdən sonra xəbər qeyri-müəyyən olaraq gətirilmiş və mübtədanın durumu haqqında bizə bilgi verilmişdir. Bu növ ismi cümlələrdə də bütün ismi cümlə növlərində olduğu kimi, mübtədə və xəbər arasında cins və kəmiyyət uzlaşması diqqətə alınmalıdır. Bu zaman unutmamaq olmasın ki, cəmdə olan mübtədə hansı cinsdə olursa olsun, istər müzəkkər (kişi), istərsə də müənnəs (qadın), əgər insan anlayışı bildirirsə, ismi-xəbər onunla həm cins, həm də kəmiyyətə görə tam biruzlaşma içində olacaqdır. Əgər insan anlayışı bildirməzsə, o zaman xəbər təkdə və qadın cinsində qalacaqdır. Mübtədə və xəbər arasında olan uzlaşmanı bu qarammatik qaydanı nəzərə alaraq qiymətləndirmək lazımdır.

İsmi cümlələrin mübtədası *əl-* artıqlı qəbul ədərk morfoloji yolla müəyyənləşdirilmiş hər hansı ümumi isim də ola bilər. Belə ismi cümlələrdə mübtədə artıqlı vasitəsi ilə forma olaraq müəyyən olmuş, xəbər isə yənə də qeyri-müəyyənlilikdə qalmışdır. Bu isə çox önəmlidir. Çünki hər iki tərəf eyni zamanda müəyyənlilikdə və ya qeyri-müəyyənlilikdə olsaydı, o zaman ismi-cümlə deyil, söz birləşməsi yaranardı. Aşağıda verilən örnəklərdə bunu açıq bir şəkildə görməyimiz mümkündür:

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ	İSMİ CÜMLƏ
Qədim şəhər. المدينة القديمة	Şəhər qədimdir. المدينة قديمة
Ağıllı uşaq الولد الذكي	Uşaq ağıllıdır. الولد ذكي
Müstəqil cümhuriyyət الجمهورية المستقل	Cümhuriyyət müstəqildir. الجمهورية مستقلة
Faydalı bir kitab كتاب مفيد	Kitab faydalıdır. الكتاب مفيد

Bu örnəkləri təhlil etdikdə mübtədanın müəyyənlilikdə, xəbərin isə qeyri-müəyyənlilikdə gəlməsinin ismi cümlələrin söz birləşmələrindən ayrılması üçün çox önəmli olduğu görülməkdədir. Bu növ ismi cümlələrdə ümumi isimlərin xüsusi isimlər kimi leksik baxımdan müəyyənlilikdə olmaq imkanları olmadığı üçün morfoloji yardımla müəyyənlilik pozisyonuna girmişlər. Bu, örnəklərdə bir daha nəzərə çarpır.

İsmi cümlələrdə mübtədanın ifadə şəkillərindən biri də şəxs əvəzliləridir. Bütün əvəzlilərin və o cümlədən şəxs əvəzlilərinin ərəb dilində müəyyənlilikdə olduğunu nəzərə alsaq onlar özlərindən sonra gələn qeyri- müəyyən kəlimələrlə birlikdə ismi cümlələr yaradırlar:

Sən yorğunsan. انت متعب	Mən tarix fakültəsində tələbəyəm. انا طالب في كلية التاريخ	O mühəndisdir. هو مهندس
----------------------------	---	----------------------------

Əgər şəxs zamirləri kəmiyyətə təsniyədə (ikilik) olarsa xəbər də onunla uzlaşır və təsniyədə olur:

O ikisi aktiv müəllimdir.	هما مدرسان نشطان
Onlar ikisi səmimi müsəlmanlardır.	هما مسلمان مخلصان

Cəmdə insanları ifadə edirsə yənə uzlaşma tam getməlidir:

Onlar səmimi müsəlmanlardır.	هم مسلمون مخلصون
------------------------------	------------------

Bu örnəklərdə gördüyümüz kimi *huma* və *hum* əvəzlilikləri birincisi təsniyə, ikincisi isə cəmdə olduğundan qrammatik qanunlara riayət edilərək cins və sayı uzlaşması qorunmuşdur. Şəxs əvəzliliklərinin cins və kəmiyyəti leksik yolla bildirildiyi üçün *əl* artıqlı, müənnəslik əlamətləri almağa həç bir ehtiyacı yoxdur. Kəmiyyətə gəlincə sadəcə təsniyədə əlif hərfinin dəstəyinə ehtiyac yaranır.

Klassik ərəb dilində xəbəri feil ilə ifadə edilən isimi cümlələr geniş yer tutduğu üçün mübtədəsi şəxs əvəzliyindən ibarət ismi cümlələrdə xəbər feillə də davam edə bilər. Məsələn:

O, müxtəlif sahələri ehtiva edir. هو يشمل مجالات متنوعة	O ikisi böyük məktəbə gedirlər. هما يذهبان إلى المدرسة الكبيرة
--	---

Bu örnəklərdə yənə də mübtədə ilə xəbərin cins və kəmiyyət baxımından uzlaşma içində olduğu görülür. Feili xəbərlər mübtədə pozisyonunda olan əvəzliliklərin cinsinə və kəmiyyətinə uyğun seçilmiş və əlaqə tam qurulmuşdur. Ancaq çox vaxt bu tip cümlələrdə əvəzliliklə ifadə edilən mübtədənin yazılıb, oxunmasına ehtiyac qalmır. Çünki ərəb dilində bir feil yalnız başına həm şəxsi, həm sayını, həm də cinsi ifadə edə bilər:

Sən oturursan. انت تجلس	Sən oturursan. تجلس
----------------------------	------------------------

İşarə əvəzlilikləri də ismi cümlələrdə mübtədəni evəz etmək üçün tez-tez istifadə edilir. Bir əvəzlik növü olduğu üçün leksik baxımdan marifədir, yəni müəyyəndir və cinsi də leksik yolla müəyyənləşdirilir. İkilik durumunda sonuna ə:ni şəkilcisini qəbul edir:

Bu, onun üçün böyük bir təhlükədir. هذا خطر كبير بنسبة اليه	Bu, ərəb əsilli bir müəllimədir. هذه مدرسة عربية
O, özəl bir universitetdir. تلك جامعة اهلية	Bu ikisi onun həyatında iki önəmli məsələdir. هاتان مسالتان مهمتان في حياته

Örnəklərdə xəbərlərin yənə də qeyri-müəyyən olduğunu görürük. Çünki yuxarıda da qeyd olunduğu kimi bu forma ismi cümləni yaratmaq üçündür. Çünki *əl* qəbul edərək müəyyənləşməsi cümləni söz birləşməsinə çevirmək üçün kifayət edəcəkdir. Örnəklərə nəzər salaq və müqayisə edək:

İsmi cümlə	Söz birləşməsi
Bu, ərəb əsilli bir müəllimədir. هذه مدرسة عربية	Bu ərəb əsilli müəllimə هذه المدرسة العربية
O məşhur bir jurnaldır. تلك مجلة مشهورة	O məşhur jurnal. تلك المجلة المشهورة

İkinci örnəklərdə diqqət etsək işarə əvəzliyi artıq mübtədə deyil, sifət xüsusiyyəti daşıyır. Bunu ona verilən sualdan da müəyyənləşdirmək olar. Hansı müəllim? Bu ərəb əsilli müəllim və s.

Burada işarə əvəzliliklərindən sonra gələn kəlimə nə zaman qeyri-müəyyənlikdə gələrsə o kəlimə xəbər olacaqdır. Cümlələrə bu şəkildə də nəzər yetirə bilərik:

Bu müəllimə ərəb əsillidir. هذه المدرسة عربية	O jurnal məşhurdur. تلك المجلة مشهورة
--	--

İşarə əvəzliliklərinin cəm şəkillərinin mübtədə kimi istifadə edilməsinə gəlincə iki nüansı diqqətdə saxlamalıyıq. Birincisi işarə əvəzliliklərinin cəm şəkillərinin onlar və bunlar müştərək olaraq hər iki cins üçün istifadə edilə bilər. İkincisi isə insan olmayan varlıqların ərəb dilində tək müənnəs qəbul edilməsi səbəbi ilə bu əvəzliliklərin çox vaxt insan bildirən kəlimələrin cəmi ilə istifadə edilir. İnsan olmayan varlıqların cəmində isə mübtədə olan işarə əvəzliyi tək müənnəs cinsdə olan *həzihi* dir:

Bunlar mühəndislərdir. هؤلاء مهندسون	Onlar çalışqan idmançılardır. أولئك رياضيون مجتهدون
---	--

Örneklerde xəbər olan kəlimələrin insan olan varlıqları ifadə etdiyi barizdir.

Bunlar vəhşi aslanlardır.	هذه أسود وحشية
---------------------------	----------------

Bu örnekdə isə xəbər canlı bir varlığı ifadə etsə də nəticə olaraq insan olmadığı üçün mübtədə mövqeyində işarə əvəzliyi tək müənnəs gəlmişdir. Çünki istər mübtədə və ya xəbər ağılsız bir varlığın cəmi isə o zaman qarşı tərəfin tək müənnəs gəlməsi qəbul edilmiş qaydalardandır (Asutay, 2017: 109).

Mübtədəsi ismi məvsullərdən (nisbi əvəzlilər) meydana gələn ismi cümlə şəkilləri də unudulmamalıdır. Ərəb dilində ismi məvsullər təkbaşına anlamı olmayan mənası özündən sonrakı cümləylə anlaşılan marifə (müəyyən) və məbni (sonu dəyişməyən) kəlimələrdir. Xas və müştərək olmaq üzrə iki qismə ayrılan bu ismi-məvsullər bəzən ismi cümlələrdə mübtədə olmaq funksiyasını da yerinə yetirə bilər (Akbaş, 2017: 436):

Təbuk müharibəsində malını xərcləyən şəxs səhabədir. الذي انفق ماله في غزوة تبوك صحابي
---

cümləsində *əlləzi* ismi-məvsulu cümlənin mübtədəsi, *sahabiyyun* kəliməsi isə cümlənin xəbəri vəzifəsini yerinə yetirir. Başqa bir örnəyə baxaq:

Ağacın altında oturan şəxs Fatimədir. التي جلست تحت الشجرة فاطمة

Yenə də ismi cümlənin tələbi olaraq hər iki örnekdə mübtədə və xəbər arasında cins və kəmiyyət uzlaşmasını müşahidə etmək olar. Nümunələri müştərək ismi məvsullərdən olan ‘*mən*’ ismi məvsulu ilə davam etdirmək mümkündür:

İzmirə gədən şəxs mənim qardaşımdır. من ذهب الى ازمير أخي
--

Bu cümlədə müştərək ismi məvsullardan biri istifadə edildi üçün onun cinsi və sayı xəbər vasitəsi ilə müəyyənləşdirilir. Çünki bu tip ismi məvsullərin cinsi və sayı xas ismi məvsullərdə olduğu kimi təkbaşına deyil, cümlənin ümumi mühtəvasından anlaşılır.

Mübtədə ərəb dilində sadəcə tək-tək kəlimələrdən deyil, söz birləşmələrindən də meydana gələ bilər. Mübtədəsi sifət-məvsuf (uzlaşan təyini söz birləşmələri) ilə ifadə edilən cümlələr:

Faydalı kitab masanın üzərindədir. الكتاب المفيد على الطاولة

Bu cümlədə “*əl-Kitəbul-mufidu*” söz birləşməsi bir sıra tədris proqramlarında “parçalanaraq” sadəcə “*əl-kitəbu*” mübtədə olaraq qəbul edilsə də, bir sıra öyrətim metodlarında mübtədə qrupu kimi dəyərləndirilib mübtədani ifadə etmişdir (Məmmədov, 2014: 66).

Ağıllı uşaq universitetin qarşısındadır.	الولد الذكي أمام الجامعة
--	--------------------------

Əslində ismi cümlələri genişləndirmək üçün müasir ərəb dilinin tədrisində mübtədə və xəbəri tək bir kəlimə ilə deyil, söz birləşmələri adı altında ifadə etmək hadisəsi geniş yayılmışdır. Yalnız mübtədə deyil, eyni zamanda xəbər də xəbər qrupu adlanan söz birləşmələri ilə verilə bilər:

Sözlük böyük masanın üzərindədir.	القاموس على الطاولة الكبيرة
-----------------------------------	-----------------------------

Verilən bu örnəkdə *şibhi cümlə* (cümləyə bənzər) şəklində gələn xəbər eyni zamanda xəbər qrupu şəklində ön qoşma+söz birləşməsi ilə ifadə edilmişdir ki, mübtədə kimi xəbərin ifadəsi prinsipləri də ərəb dilində çox rəngarəngdir (Məhəmmədhüseyn Əl- Davudi, tarixsiz: 57).

Ərəb dilində mübtədəsi izafətdən (uzlaşmayan təyini söz birləşmələri) meydana gələn cümlələr də çoxdur. Bu növ ismi cümlələrdə mübtədə sadə izafət ola bildiyi kimi, mürəkkəb və ya zəncirləmə izafətdən də meydana çıxı bilər. İlk öncə mübtədani sadə bir izafətlə ifadə edək:

Müəllimin kitabı çox maraqlıdır.	كتاب المدرس شيق جدا
----------------------------------	---------------------

Cümləyə baxdığımızda mübtədanın izafət daxilində müəyyənlik qazanmış bir kəlimədən ibarət olduğu görünür. İzafət tərkibinin içində yer alan ilk kəlimə (ona ənənəvi qrammatikada muzaf deyilir) mübtədə olaraq təkbaşına da qəbul edilə bilər. Çünki xəbərin mübtədə ilə əlaqəli məlumat verdiyini nəzərə alarsaq, burada maraqlı olan müəllim deyil, məhz onun kitabıdır. Lakin eyni zamanda kitabı da müəllimdən ayıraraq müstəqil olaraq ələ almaq mümkün deyil. Çünki burada maraqlı olan hər hansı bir kitab yox, məhz müəllimin kitabıdır.

Bəlkə də bu yaxınlaşma tərzini mübtədani söz birləşməsi şəklində incələməyə imkan verə bilər. Rusiya və keçmiş Sovet İttifaqı məktəblərində mübtədanın bu şəkildə ifadə edilərək öyrədilməsi çox geniş yayılmışdır. Bu məntiqin davamı olaraq:

Mustafanın qızı İlahiyyat fakültəsində tələbədir.	بنت مصطفى طالبة في كلية اللاهيات
---	----------------------------------

Bu cümlədə də mübtədə sadə bir izafət olan “Mustafanın qızı” söz birləşməsi ilə ifadə edilmişdir. Aşağıdakı örnəkdə isə mübtədə zəncirvari izafət şəklində verilir:

Universitet müəlliminin məqaləsi masanın üzərindədir.	مقالة استاذ الجامعة على الطاولة
---	---------------------------------

Mübtədanın cümlədə söz birləşmələri şəklində ifadəsi bəzən qarışıq təyini söz birləşməsi şəklində də ola bilər. İzafətin sifətdən və ya işarə əvəzliyindən ibarət bir təyini varsa bu tip söz birləşmələrini qarışıq təyini söz birləşmələri adlandırırıq. Çünki bu cür tərkibdə həm izafət, həm də sifət +məvsuf birləşməsi mövcuddur. Örnəklərə baxaq:

Müəllimin yeni kitabı çantanın içindədir.	كتاب المعلم الجديد في الحقيبة
---	-------------------------------

Tərkibə göz atdıqımızda burada həm izafət (müəllimin kitabı), həm də uzlaşan təyini söz birləşməsi (yeni kitab) görə bilərik. Bu söz birləşməsində kitab sözü izafətin birinci tərəfi (muzaf) olduğu üçün müəyyənlik artıqlına ehtiyac duymadan müəyyənləşmişdir. Kəlimənin sifəti isə izafətin ikinci tərəfi muzafun-ileyh adlanan sözdən sonraya keçərək təyin etdiyi sözlə eyni cins və irabı paylaşmışdır. Qarışıq söz birləşmələrində izafətin tərəflərindən birisi yalnız sifətlə deyil, işarə əvəzliyi vasitəsi ilə də təyin edilə bilər:

Bu müəllimin kitabı masanın üzərindədir.	كتاب هذا المدرس على الطاولة
--	-----------------------------

Bu cümlədə işarə əvəzliyi *həzə* izafətin ikinci tərəfini təyin edir. Tərkibi isə bütövlükdə cümlənin mübtədası kimi təqdim etmək olar. Ancaq yuxarıda söylədiyimiz kimi bu cümlədə sadəcə muzafı – kitab sözünü mübtədə olaraq qəbul edən dilçilər də çoxdur. Ancaq mübtədanın ifadəsinin bu şəkillərdə bölgüsünün də yaddaşda qalıcı və praktik olduğunu düşünürük.

Bir şeyi unutmamalıyıq ki, ismi cümlələrdə əsas qanun mübtədanın cümlənin ilk kəliməsi olmasıdır. Bəzi qaydalar daxilində mübtədə və xəbər yer dəyişdirə bilər və ya mənanı qüvvətləndirmək üçün mübtədanın önünə təkid *lamı*, and üçün istifadə edilən *ləm*, inkar ədatı *mə* və ya sual ədatları gələ bilər. Bu isə mübtədanın mövqeyinə təsir etməz və bu tip ədatlardan sonra gələn kəlimə yenə də mübtədə olmaq xüsusiyyətini qoruyub saxlayar:

Həqiqətən də Məhəmməd bir pəyğəmbərdir.	لمحمد نبي
---	-----------

Bu cümlədə başdakı ədat cümlənin ümumi anlamını gücləndirmək üçün üçün istifadə edilmiş və özü deyil, ondan sonra gələn *Məhəmməd* xüsusi ismi mübtədə olmuşdur. Və ya:

Uşaq xəstədirmi?	هل الولد مريض؟
------------------	----------------

Bu sual cümləsində də cümlə sual ədatı ilə başlasa da, sual ədatı mübtədə ola bilməz. Ərəb qrammatikasında irab (hallanmayan) edilməyən bu tip ədatlardan sonra gələn kəlimə mübtədədir ki, burada da əl-vələd - oğlan uşağı mübtədə olma xüsusiyyətini qoruyub saxlamışdır.

Mübtədanın ismi cümlələrdə “müəvvəl məsdər” şəklində ifadəsi də geniş yayılmışdır. Müəvvəl məsdər ərəb dilində məsdər hərfləri olan *ən, ənnə, ləuv, kəy, mə* (*ان أن كي لو ما*) ədatlarından birinin feilin və ya xəbərin mənasını məsdərə çevirməsi ilə ortaya çıxır və özündən sonra gələn ifadə və ya cümlə bütövlükdə cümlənin mübtədasını əvəz edir. Bu tip məsdərlər cümlə içərisində yalnızca mübtədə deyil, başqa vəzifələri də yerinə yetirmək baxımından uyğundur. Məsdəri müəvvələ cümlə içində mübtədə deyə bilməmiş üçün onun xüsusi ilə cümlə başında yer alıb mübtədanın suallarına (kim? nə?) cavab verməsi lazımdır:

Burdan gətmək sənə üçün xeyirlidir.	أن تذهب من هنا خير لك
-------------------------------------	-----------------------

Cümləyə sual verdikdə müəvvəl-məsdərin mübtədə vəzifəsini yerinə yetirdiyi rahatlıqla görülür. Sənə üçün nə xeyirlidir? *Buradan gətmək*. Dəmək ki, gətmək məsdəri mübtədə olmuşdur. Qurani-Kərimdən bu ayəti də xatırlatmaq yerində olacaqdır:

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ

Oruc tutmanız sizin üçün xeyirlidir. (Bakara suresi, 184 / Öztürk, 2016)

Ənnə ilə qurulan digər bir cümləyə baxaq:

Məlumdur ki, türklər qədim bir xalqdır.	من المعلوم أن الأتراك شعب قديم
---	--------------------------------

Bu cümləni türkçəmizdə: *Türklərin qədim bir xalq olduğu məlumdur* şəklində sadələşdirə və *ki* bağlayıcısını cümlə içində “əridə” bilərik. Nə məlumdur? *Türklərin qədim bir xalq olduğu*. Göründüyü kimi, yenə mübtədanın sualı yaranmışdır. Bu tip cümlələri Azərbaycanlı şərqşünas professor Ələsgər Məmmədov “Mübtədə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr” adı altında öyrənmişdir (Məmmədov, 2014: 126). Digər bir nümunəyə baxaq:

Doğrudurmu ki, müəllim xəstədir?	هل صحيح أن المدرس مريض؟
----------------------------------	-------------------------

Bu növ cümlələrdə *ənnə* ’dən sonra gələn qism yarım cümlə şəklində verilən baş cümlənin mübtədasını əvəz edir. Bu şəkil cümlələr ərəb dilində çox geniş yayılmışdır:

Bəllidir ki, açıqdır ki, təsadüfi dəyildir ki, təqdirəlayiqdir ki,

- من المعلوم أن - من الواضح أن- ليس من باب الصدفة أن - والجدير بالذكر أن -

və s. ismi xəbərdən ibarət yarımçıq cümlələrdən sonra gələn budaq (yardımçı) cümlələr bu baş cümlələrin bütöv bir cümlə şəklində mübtədasi vəzifəsini ifa edir (Məmmədov, 2014: 126).

Ümumiyyətlə, ərəb dili sintaksisində mübtədanın öyrənilməsi ayrıca olaraq tədqiqata cəlb ediləcək ən ciddi məsələlərdəndir.

2. NƏTİCƏ

1. Nəqli cümlələr söz sırası və intonasiyanın köməyiylə formalaşır, digər cümlə növlərindən daha zəngin olub, işlənmə istensivliyinə görə seçilir. İsmi və feili xəbərli olmaqla iki növə ayrılır.” (Abbasov və Quliyev: 2011, 5). Azərbaycan dilində “feili xəbərli nəqli cümlələrdə, sözün geniş mənasında, zaman olur, ismi xəbərli nəqli cümlələrdə zaman təsəvvürü olmur.” (Rəcəbli, 2003, 221). Ərəb dilində zaman anlayışı yalnız feillə aiddir. Ancaq bu dildə feilin manevrası daha genişdir. Belə ki, ərəb dilində feil müstəqil şəkildə həm zamanı, həm cinsi, həm kəmiyyəti, həm də şəxsi ifadə edə bilmək iqtidarındadır. Bunun üçündür ki, bu dildə feillə yanaşı şəxs əvəzliyinin işlədilməsinə ehtiyac qalmır.

2. Azərbaycan dilində cümlənin növü, onun ismi yoxsa feili cümlə olması xəbərin ifadə prinsipinə dayanır. Əgər xəbər ad qruplu bir sözlə ifadə edilmişsə o cümlələr ismi cümlə, feillə ifadə edilmişsə feili cümlələr olaraq qəbul edilir. Lakin ərəb dilində cümlənin hansı kəlimə ilə başlanması əsas götürülür. Məhz başlangıç prinsipinə əsaslanaraq isimlə başlayan cümlələri ismi, feillə başlayan cümlələri feili cümlə olaraq təhlil edirlər. Fərqli baxışlar cümlənin baş üzvlərindən olan mübtədə kəliməsi ətrafında yoğunlaşır. Azərbaycan dilində mübtədə cümlənin başında, ortasında, sonunda gələ bildiyi halda ərəb dilində bəzi istisnaları nəzərə almasaq mübtədə cümlənin başında gəlir. Ərəb dilçilərinin məntiqinə görə bu sözün kök anlamı başlamaq deməkdir. Mübtədanın bir başlangıç olaraq cümlə başında gəlməsi daha məqsədəuyğundur. Azərbaycan dilində isə cümlənin verdiyi mesaj diqqətdə saxlanılır. Bu mesajda hərəkət varsa cümlə feili cümlə olaraq ələ alınır. Əslində burada bir nüansı vurğulamaq yerində olacaqdır. Ərəb dilində xəbərin sadəcə feillə deyil, feili cümlə ilə ifadə edilə bildiyini nəzərə çatdırsaq daha doğru olar. Çünki yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, axı ərəb dilində hər bir feil təkbaşına olaraq zamanı, cinsi, şəxsi, kəmiyyəti bir arada ehtiva edir. Məsələn *darabə - vurdu* feilinə nəzər salaq. Bu feil əslində bir cümlədir. O, vurdu. Vuranın tək və kişi cinsində olduğunu feilin morfoloji şəkli artıq bizə bildirmişdir. Şəxs əvəzliyi isə feilin içində gizlənmişdir. Bunun üçün *Əhməd Muradı vurdu* cümləsində cümlə isimlə başladığı üçün ismi cümlədir. Ancaq onun xəbəri də ayrıca bir feili cümlə kimi təhlil edilə bilər.

3. Mübtədanın ifadə üsullarının rəngarəng olması diqqəti cəlb edən amillərdəndir. Bu dildə mübtədə və xəbərlər ifadə edilərkən ismi cümlələrdə mübtədanın müəyyən, xəbərin qeyri-müəyyən olması əsas qanunlardan sayılır. Ərəb dilində müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik qrammatik hadisəsinin geniş yayıldığını diqqətə alsaq bu məsələnin bizə bir çox ipuçları verdiyi qənaətinə gələ bilərik. Belə ki, hər iki tərəfin yalnız müəyyənlikdə və ya qeyri-müəyyənlikdə olması onu cümlədən söz birləşməsinə çevirməyə yetərli olacaqdır. Xüsusi ilə uzlaşan təyini söz birləşməsi olan sifət tərkihi yaranacaqdır. Bu tip söz birləşmələrini bir sıra üsullarla yanaşı müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik prizmasından təhlil etmək tələbələrə, ərəb dilini öyrənənlərə çox faydalı olacaq, işin məntiqini qavradıqdan sonra cümləni söz birləşmələrindən rahatlıqla ayıra biləcəklər.

4. Əsas diqqətimizi cəlb edən məsələlərdən biri mübtədanın xəbərdən sonra gəlməsi hadisəsi və bu zaman bu inversiyanın cümləyə çox zaman vardır, mövcuddur anlamı qazandırmasıdır.

Ərəb dilində xəbərin də ifadəsinin mübtədə kimi çoxşaxəli olduğunu nəzərə alsaq bu zaman xəbərlərin yalnız ismi xəbərlər olduğu diqqətdən qaçmamalıdır. Çünki varlıq və mövcudluq isimlə bağlı bir anlayışdır. İsmi feildən ayıran ən önəmli özəlliklərdən biri onun özündən bəhs etdirə bilməsi, mövcudluğudur. Dəyək ki, kitab bir isim olaraq hər hansı bir feildən daha çox məna tutumuna malikdir və bu kəlimə haqqında saatlarca danışmaq mümkündür. Qısacası bir yerdə var olan, mövcud olan əşyadır.

5. Ərəb dilində “ənnə” bağlayıcı cümlələr Azərbaycan dilində çox zaman mübtədə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr və tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr kimi öyrənilir. Bu cümlələri təhlil etdikdə Azərbaycan dilinin də manevralı bir dil olduğunu və ərəb dilində mürəkkəb cümlə şəklində olan cümlələri sadə bir şəkildə verməyin mümkünliyünü görürük. Azərbaycan dilinin

imkanları bu yerdə bağlayıcını cümlə içində əridib, dilimizə mürəkkəb deyil, sadə şəkildə tərcümə etməyə imkan verir.

QAYNAQCA

Abbasov Ə., Quliyev İ. (2011). Sadə cümlə sintaksisinə dair praktikum, Bakı, Mütərcim.

Asutay Mücahit (2017). Arap Dilinin 100-ü. Ankara, Otto.

Bulut Ali, Özdemir Yılmaz, Kaçar İbrahim Halil (2016). Əl-Qava: id-əl Müşəcca. Nahiv, İstanbul.

Bulut Ali (2017). Çeviri Teknikleri və Başlıca Arapça Kalıplar. İstanbul, Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları.

السويطي عمر بن عثمان الكتاب جلد 1 القاهرة مكتبة الخنجة Əs-Suyuti Amr bin Osman bin Qəmbər (1988). Əl-Kitab (Tədqiq: Əbdus-Salam Məhəmməd Hərən) 1-ci cild, Qahirə, Məktəbətul-Xənci.

İşler Emrullah, Yıldız Musa (2008). Arapça Çeviri Klavuzu. Əlif Yayınları, İstanbul.

Kazımov, Q. (2007). Müasir Azərbaycan Dili, Elm və Təhsil, Bakı

Məmmədov, Ə. (2014). Ərəb Dili. Zərdabi LTD, Bakı

Məmmədov Ə. vb. (1964). Ərəb Dili. Azərtədrisnəşr, Bakı.

Məmmədəliyev, V (1985). Ərəb Dilçiliyi, Maarif, Bakı, Maarif.

Məhəmmədhüseyn-əl-Davudi. (tarixsiz) Qavaidu-l-luğati-arabiyyəti-l-il-mubtədi-in. Qahirə, Dərut-Təlai. القاهرة دار الطلائع "قواعد اللغة العربية للمبتدئين" محمد حسين الداودي.

Mustafa-əl-Qəlayani. (2005) Cami-ud-durusul-arabiyyəti., Qahirə, Dərul-Hadis الشيخ مصطفى الغلابيني دار الحديث القاهرة. جامع الدروس العربية

Öztürk, M. (2016). Nüzul sırasına görə Kurani-Kerim Meali Anlam və Yorum: Mərkəzli Çeviri. Okul Yayınları, Ankara.

Rəcəbli, Ə. (2003). Göytürk Dilinin Sintaksisi, Bakı.

Akbaş, Y. F. (2017). Arapça Dilbilgisi. Sarf-Nahiv, Kars

Yıldız Musa, Ceviz Nureddin (2008). Arapça Yazılı Anlatım, Elif yayınları, İstanbul.

Qulusoy, İ. (2019). Qazi Bürhanəddin "Divan"ının Dilinin Sintaksisi, Sonçağ Yayınları, Ankara

Фролов. Д. В. (2006). Арабской филологии. Языки славянской культуры. Москва